

FLISTAD KYRKOGRÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

*Flistad församling
Linköpings kommun
Linköpings stift
Östergötlands län
2005*

ÖSTERGÖTLANDS LÄNSMUSEUM

Raoul Wallenbergs plats • Box 232 • 581 02 Linköping • Tel 013-23 03 00 • Fax 013-14 05 62
info@ostergotlandslansmuseum.se • www.ostergotlandslansmuseum.se

FLISTAD KYRKOÅRD

Kulturhistorisk kyrkogårdsinventering

Flistad församling

Linköping kommun

Linköpings stift

Östergötlands län

Innehåll

Inledning	3
Bakgrund	3
Syfte	3
Kulturminneslagen och begravningslagen	3
Kulturhistorisk bedömning	4
Inventeringens uppläggning och rapport	4
Översiktskarta	5
Flistad kyrkogård	5
Kyrkogårdens omgivning	6
Flistad kyrka	7
Kyrkogårdens historik	8
Beskrivning av kyrkogården	11
Översiktlig beskrivning av växtlighet mm – Karta	13
Källor	14
Exempel på gravvårdar med kulturhistoriskt intresse	16
Förklaring till exempellistan	16
Utvärderingskarta	17
Bilagor	
Exempellista	
Fotografier	

INLEDNING

Bakgrund

Ur kulturhistorisk synpunkt är kyrkogårdar och begravningsplatser bärare av en stor mängd information och de här platserna ger anledning till frågor av olika slag. Vad är typiskt för våra kyrkogårdar när det gäller vegetation, omgärdningar, gångar, gravvårdar m m och finns det några regionala skillnader? Vad har varit gängse bruk under olika tider och vad kan vi få för historisk information bara av att gå på en kyrkogård? Med utgångspunkt i behovet av att förbättra kunskapen om våra kyrkogårdar och begravningsplatser genomförs en stiftsövergripande kulturhistorisk inventering.

På uppdrag av Linköpings stift utför Östergötlands länsmuseum inventeringen av kyrkogårdar/begravningsplatser inom den del av stiftet som ligger inom Östergötlands län. Arbetet bekostas av medel från den kyrkoantikvariska ersättningen och påbörjades under år 2002. Projektet beräknas vara avslutat vid utgången av år 2006. Inventeringen berör de till Svenska kyrkan hörande kyrkogårdarna/begravningsplatserna som omfattas av kulturminneslagen. Lagen gäller de begravningsplatser som är tillkomna före utgången av år 1939 och ytterligare några som skyddas genom särskilt beslut av Riksantikvarieämbetet. Denna rapport utgör en delrapport i inventeringen vars resultat kommer att sammanställas och analyseras i en stiftsövergripande rapport.

Syfte

De stiftsövergripande inventeringarnas syfte är:

- att lyfta fram och öka förståelsen för kyrkogårdarnas och begravningsplatsernas kulturvärden och att främja kontakterna mellan kyrkan och kulturmiljövården
- att ge ett underlag för församlingarnas/samfälligheternas planering och förvaltning av kyrkogårdarna/begravningsplatserna och ett underlag för vård- och underhållsplaner
- att sammanställa ett enhetligt och tillgängligt kunskapsunderlag med beskrivning av och historik för den enskilda kyrkogården/begravningsplatsen samt en bedömning av de kulturhistoriska värdena. Inventeringen blir samtidigt en samlad dokumentation och överblick av kyrkogårdar/begravningsplatser i stiftet från 2000-talets första decennium.
- att ge ett underlag för handläggning av kyrkoantikvariska ärenden och för bedömning av var det är särskilt viktigt att stödja insatser med kyrkoantikvarisk ersättning.

Kulturminneslagen och begravningslagen

Enligt Lag om kulturminnen m.m. (SFS 1988:950) skall Svenska kyrkans *kyrkobyggnader, kyrkotomter* och *begravningsplatser* vårdas och underhållas så att deras kulturhistoriska värde inte minskas. Tillstånd måste sökas hos länsstyrelsen för att göra väsentliga förändringar på kyrkogården. (Se vidare i bilaga om Kulturminneslagen.) Begravningslagen (SFS 1990:1144) säger att en gravvård ägs av den som betalar gravrättsavgiften. När gravrätten upphör har ägaren rätt till gravvården. Om gravrättsinnehavaren inte vill gör anspråk på gravvården inom 6 månader tillfaller gravvården upplåtaren, alltså församlingen. Vidare

säger lagen: ”Om en gravanordning har tillfallit upplåtaren och den är av kulturhistoriskt värde eller av annat skäl bör bevaras för framtiden, skall upplåtaren om möjligt lämna kvar den på platsen. Om gravanordningen ändå måste föras bort från gravplatsen, skall den åter ställas upp inom begravningsplatsen eller på någon annan lämplig och därtill avsedd plats”.

Kulturhistorisk bedömning

Alla gravvårdar bär på sin historia och kan berätta om en person, om en familj, om stilhistoria och om begravningstraditioner. I rapporten anges exempel på typer av gravvårdar som utifrån olika grunder bedöms som kulturhistoriskt värdefulla. Generellt gäller att ålderdomliga gravvårdar från tiden fram till 1850 bör föras in i kyrkans inventarieförteckning. Detta gäller även gravstaket och gravvårdar i gjutjärn och smidesjärn liksom äldre vårdar av trä. Många andra gravstenar har också ett kulturhistoriskt värde som kan kopplas till gravvårdens utförande, t ex material och konstnärlig utformning eller ett lokal/personhistoriskt värde. Inventeringen omfattar i första hand enbart gravvårdar ute på kyrkogården. I flera kyrkor finns det dock gravvårdar som förvaras i kyrkan eller i lokal i anslutning till kyrkan. Ofta har dessa ett stort kulturhistorisk värde och bör tas med i kyrkans inventarieförteckning.

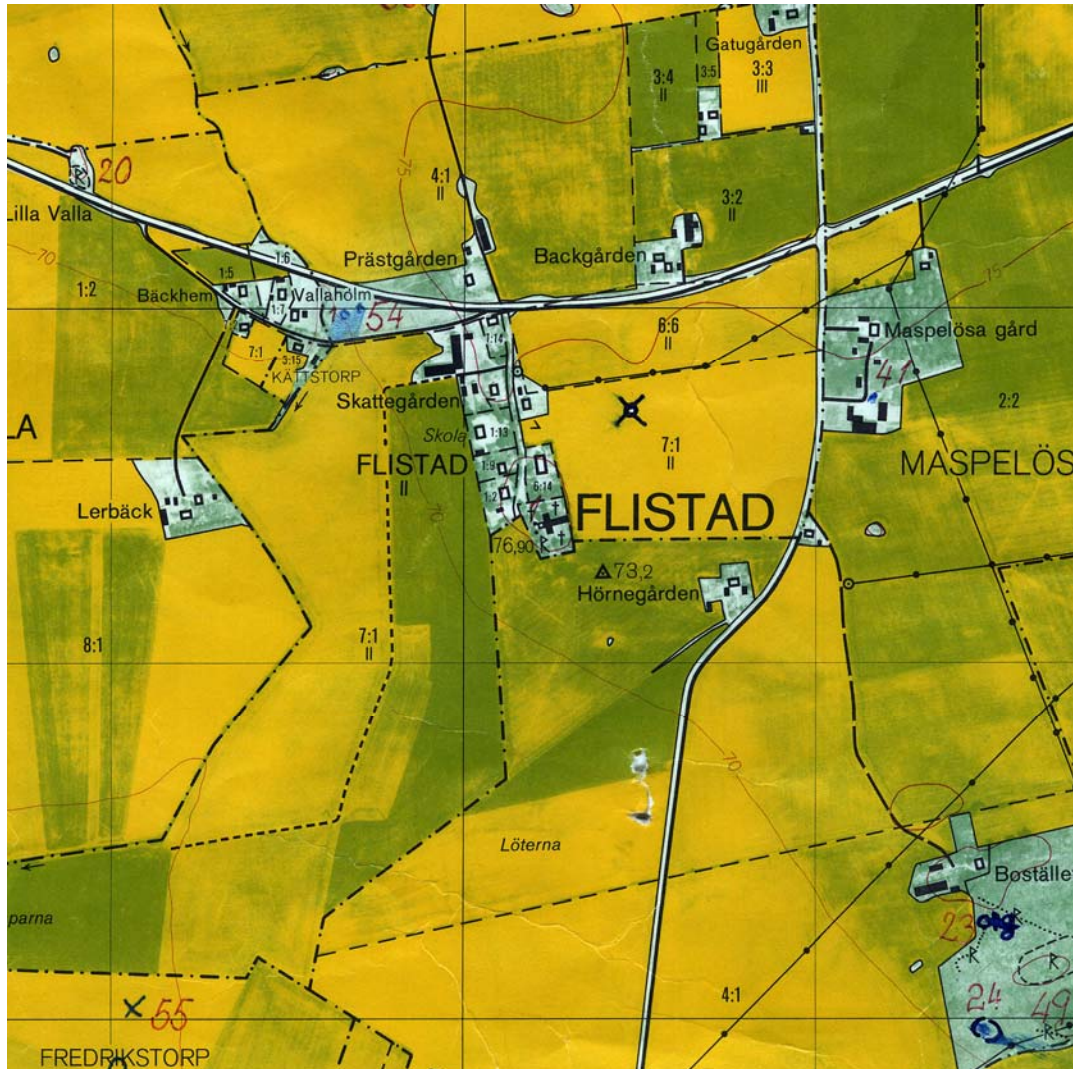
Den kulturhistoriska bedömningen görs utifrån principer som tagits fram av och fortlöpande diskuteras med representanter för Linköpings stift, länsstyrelserna i Kalmar, Östergötland och Jönköping samt läns museerna i Jönköpings och Kalmar län. En kulturhistorisk bedömning är aldrig definitiv utan hela tiden föremål för omvärderingar. Vid bedömningen tas hänsyn till dels varje enskild kyrkogårds egna värden, men också till värden i förhållande till andra kyrkogårdar i stiftet och i övriga landet. Inför varje planerad förändring skall tillstånd inhämtas från länsstyrelsen och varje ärende behandlas där från fall till fall. Den kulturhistoriska bedömningen utgör underlag för beslut om vilka åtgärder som kan vara berättigade till kyrkoantikvarisk ersättning.

Inventeringens uppläggning och rapport

Rapporten består av en historik över kyrkogården samt en beskrivning i ord och bild av kyrkogården som helhet och de olika kvarteren/områdena. En kulturhistorisk bedömning görs av varje kvarter/område samt över kyrkogården i dess helhet. Arbetet har varit uppdelat i en fältdel med inventering och fotografering samt en arkivgenomgång. De aktuella arkiv som gått igenom har främst varit läns museets topografiska arkiv och Antikvarisk-topografiska arkivet, Riksantikvarieämbetet i Stockholm. Uppgifter har vidare hämtats från aktuell litteratur däribland hembygds litteratur. I viss mån har lantmäteriets handlingar och kartor nyttjats. De i rapporten redovisade arkivuppgifterna utgör en sammanfattning av genomgångna arkiv och ska inte ses som en komplett beskrivning av händelser i kyrkogårdens utveckling. Arbetet inkluderar en omfattande fotodokumentation varav ett antal bilder presenteras i rapporten. Delar av inventeringsmaterialet görs tillgängligt via Kulturmiljövårdens bebyggelseregister, ett informationssystem som förvaltas av Riksantikvarieämbetet (www.raa.se).

Fältarbete och rapport har utförts av antikvarie Olle Hörfors, Östergötlands läns museum 2005. Rapporten finns tillgänglig på Linköpings stift, Länsstyrelsen i Östergötlands län, Östergötlands läns museum samt på respektive kyrklig samfällighet.

FLISTAD KYRKOGÅRD

Utsnitt ur ekonomiska kartans blad 085 65 Flistad, 1982.

Kyrkan med omgivande kyrkogård ligger i ett öppet jordbrukslandskap med vid utsikt åt alla håll utom i norr, där bygatan ansluter. Den börjar vid gamla affären och slutar vid kyrkan. Kyrkogården har i det närmaste en regelbunden planform, den västra muren är en aning vinklad mot väster. Kyrkan har en relativt central placering på kyrkogården, med en viss dragning åt nordväst. Kyrkans långhus är orienterat i öst/väst.

Namnskicket i den omgivande trakten antyder att dess fasta bebyggelse i de flesta fall går tillbaka till tidig yngre järnålder (ca 600-900 e Kr). Bygden som sådan torde dock vara betydligt äldre. Den höga uppodlingsgraden gör att inga fornlämningar, förutom runstenen på kyrkogården, finns registrerade i det omedelbara närområdet. Det är dock väl känt att i den aktuella typen av landskap går bebyggelsen långt tillbaka i tiden, särskilt i de högre terränglägena kan bebyggelse från stenålder och framåt i tiden förväntas vid eventuella markingrepp. Längst ned i sydväst kan också ett av länets mera omfattande grav- boplats- och hägnadskomplex från järnåldern ses vid Södra Lund.

Kyrkogårdens omgivning

Flistad på häradskartan från 1868-1877, blad Flistad.

Flistad kyrka är belägen ca en mil nordväst om Linköping på en moränhöjd med vida utblickar över det fornlämningsrika landskapet. En allé kantar kyrkans uppfartsväg från landsvägen. På vägens västra sida är skolbyggnader och församlingshem placerade och på den östra lärarbostad och privatbostäder. Den äldsta skolbyggnaden utgörs av en reveterad byggnad i en våning med frontespis, uppförd i mitten av 1800-talet och används nu som församlingshem. En ny skolbyggnad uppfördes 1920 och utgörs av en stor reveterad tvåvåningsbyggnad i en enkel 20-talsklassicism. Skolan nedlades 1984 och är nu i privat ägo. Även den f d lärarbostaden är i privat ägo och utgörs av en stor reveterad byggnad, som vid uppförandet 1949 inrymde fyra lägenheter. Den f d prästgården är belägen norr om landsvägen vid den gamla byplatsen och består av en reveterad mangårdsbyggnad i en våning från 1838. I samband med att byn laga skiftades 1836 utflyttades tre gårdar. Kyrkbyn innefattar idag två gårdar.

På kartan finns också en väg som leder söderut från kyrkogården och ansluter till den större landsvägen mot Björkeberg, denna är idag överodlad.

Flistad kyrka

Flistad är en medeltida sockenbildning, belägen ca en mil nordväst om Linköping. Kyrkan, som har ett mycket framträdande läge i landskapet, är uppförd av kalksten under 1100-talet.

Flistad kyrka från norr, 1915. Bild från Östgötabild. Till höger flygfoto över Flistad kyrka och kyrkogård, år 1952. Fotot visar på en regelbunden och tät trädkrans. Kyrkogårdens planform är också tydlig på fotot. Foto från Östergötlands läns museums samlingar.

Kyrkans ursprungliga planform med rektangulärt långhus, smalare absidkor och västtorn är bevarad. Tornet, som är jämbrett med långhuset, påbyggdes omkring år 1300 med sin nuvarande höga spira. På tornets norra sida finns en gotisk stenportal med en klöverbladsformad överdel. På korets norra sida finns en på 1600-talet tillbyggd sakristia. Kyrkans branta sadeltak och tornspiran är spåntäckta. Huvudingången är via den år 1836 upptagna västportalen. Fönsteröppningarna är rundbågiga med grönmålade småpröjsade träbågar. Interiören präglas, trots ett flertal förändringar, av det medeltida kyrkorummet med kryssvalv och kalkmålningar. Kyrkan har genomgått flera renoveringar, de mest genomgripande 1836 och 1942. Den senare under ledning av arkitekt Erik Fant.

Kyrkogårdens historik

Uppgifter om kyrkogårdens historik har i huvudsak hämtats från Östergötlands läns museums topografiska arkiv och bibliotek. Uppgifter om äldre lantmäterikartor är hämtade från Lantmäteriets websida.

Det kan antas att kyrkogården ursprungligen växt fram kring Flistads första kristna kyrka. En möjlig rest från denna tid är en runsten från mitten av 1000-talet. Den uppges dels ha legat under klockstapeln och dels varit inmurad i vapenhuset och står numera på kyrkogården. Texten lyder: "Sirun raisti stain eftir Austin asbiarn fadur sin". Sirun reste stenen över Åsbjörn sin fader. Stenen visar ett kristet kors och Åsbjörn torde alltså ha tillhört den första kristna generationen i trakten.

Runstenen.

Förutom runstenen finns ingenting som minner om äldre begravningskick eller några uppgifter om kyrkogårdens utveckling förrän en bit in på stormaktstiden. Eftersom kyrkogården utfylldes kraftigt på 1800-talet kan det dock finnas bevarade äldre gravar djupt under den nuvarande ytan.

Från mitten av 1600-talet är ett fragment av en kalkstensvård, visande Marcuslejonet som Sune Ljungstedt dokumenterade på 1980-talet.

Möjligen är också en av de två gravbrädor som förvaras i tornet från 1600-talet, här gör en skada att datumet fallit bort, men av textens innehåll framgår att den tillhör 1600-tal eller tidigt 1700-tal.

I Flistad kyrkas torn finns ytterligare en av de gravbrädor som förr måste ha varit de vanligaste inslagen på kyrkogårdarna, men som nästan aldrig har bevarats i motsats till sina samtida kalkstensvårdar.

1. "Frälsehemmansägaren Hans Jönson i Stubbevält. Var född i Vreta kloster den 30 Mars 1796 och afled den 21 Oktober 1847 i en ålder av 51 år 6 månader och 21 dagar". Observera också att den gamla kyrktuppen och längst till vänster en äldre smidd gravvård ligger intill.

2." ... I denna graf hwilar sig i herranom stoftet efter Torparen ärlige och beskedlige Bengt Persons kära maka ärliga och Gudfrucktiga hu(st)run Anna Bri(tt)a Nils doter ...färde..."Gravvård från sent 1600-tal-tidigt 1700-tal, skadad av borthuggning i toppen, botten och vänstra sidan. Datumet och en mindre del av texten har fallit bort.

Från slutet av 1700-talet och början av 1800-talet finns flera vårdar bevarade på kyrkogården. De är med ett undantag uppställda på södra kyrkomuren. Samtliga finns avritade och beskrivna av Sune Ljungstedt (se bilaga). Norr om sakristian ligger en gravhäll av röd kalksten med längre text "Den 13 Augusti 1799, tolkade saknadens tårar starkare, pastorskans, Petronella Johanna Palmaers, född Rosenquist, minne, än stenen som påminner vandraren, at, Detta är dygdens minnesvård, År 1832 den): Febr, återförenades makarna, då stoftet af kontraktsprosten, Mgr P:A:Palmaer, efter 34. års ensamvandring, här nedgömdes."

En jämförelse mellan storskifteskartan från 1767 och lagaskifteskartan från 1836 visar att kyrkogården utvidgats. Troligen har detta skett vid omläggandet av kyrkogården på 1830-talet.

Skarv i västmuren mellan två helt olika murningstekniker och material.

Utvidgningen har inneburit att den vinkel som funnits på västra sidan av kyrkogården till dels rätats ut. Detta är idag tydligt avläsbart i de murskarvar som syns på västra kyrkogårdsmuren.

På 1830-talet höjdes marknivån på kyrkogården och i samband med ombyggnaden omgestaltades ingången. Putsade grindstolpar med järnsmidesgrindar härrör från denna ombyggnation.

Omläggning av kyrkogårdens södra och östra del påbörjades under hösten 1962. Arbetet krävde bl a flyttning av gravvårdar och fällning och bortskaffande av överflödiga träd i planteringen runt kyrkogården. Omläggningen planerades av trädgårdskonsulent Erik Lind och hösten 1963 var arbetet färdigt.

Beskrivning av kyrkogården

Kyrkogården består av två kvarter, A och B. Kvarter A är placerat norr och öster om kyrkan. Kvarter B söder om kyrkan.

Allmän karaktär

Liten utpräglad landskyrkogård, starkt präglad av en omläggning 1960. Det inre präglas av strikta häckar och det yttre av kyrkogårdsmuren och en trädkrans som är under förnyring.

Omgärdning

Kyrkogårdsmur (terrass) på alla sidor.

Västra muren: sten. Muren är ca 1,2-0,7 m hög av sprängd granit inpassad utan murbruk, ca 0,2-1,0 m stor. Insidan är släntad i norr. Tydlig skarv mellan två byggnadsperioder där muren i den yngre perioden (i mitten) är uppförd av obearbetad kalksten som är ca 0,2-0,5 m stor. Trädhäck på utsidan.

Norra muren: likadan mur som den västra. Delvis buktande uppåt i mitten. Syrenhäck på insidan och trädhäck på utsidan.

Östra muren: likadan som norra muren.

Södra muren: likadan som norra muren.

Ingångar

Väster: ingång i nordväst. Pargrind i järn mellan firsidiga putsade stolpar med falsat plåttak med kors. Grinden är av gjutjärn och ornerad med blad, kryss och löpande hund i tre nivåer. Grindstolparna och grinden härstammar från 1830-talet.

Ingång till kyrkogården.

Vegetation

Trädkransen runt kyrkogården består till övervägande delen av lindar men även pinjeträd förekommer. Vid trädkransen växer också två rosenbuskar, en tallhäck och en häck av oxel.

Kvarter A: en nedklippt häck växer parallellt med den västra muren, en oxel ca 2,0-3,0 m hög. Längs den norra muren växer en ca 3,0 m hög syrenhäck. Kvarterets rygghäckar utgörs av tre oxbärshäckar i östvästlig riktning, två är ca 1,3 m höga och den tredje är ca 0,5 m hög. En idegran är ca 1,2 m hög i östvästlig riktning. Två rygghäckar i nordsydlig riktning, en tuja ca 0,7 m hög samt en tuja under plantering. Två björkar växer i kvarteret. En rosenbuske växer vid den östra muren i anslutning till det nordöstra hörnet. En hög ask växer vid den norra muren i anslutning till det nordöstra hörnet.

Kvarter A (t.v.), bilden är tagen från kyrktornet, och kvarter B (t.h.).

Kvarter B: en nedklippt häck växer parallellt med den västra muren, en oxel ca 2,0-3,0 m hög. Kvarterets rygghäckar utgörs av två oxbärshäckar i nordsydlig riktning, en ca 0,7 m hög samt en 0,9 m hög. En tuja växer i nordsydlig riktning, ca 0,8 m hög. En tuja är under plantering.

Gravvårdstyper

Lång rad undanställda äldre vårdar från 1600-talet–1900-talet på södra muren. Ett relativt stort antal stenramsgravar, samtliga överväxta med gräs, finns. Sju linjegravar finns kvar i såväl kvarter A som B.

Flistad är en utpräglad jordbrukssocken och de vanligast förekommande titlarna på gravvårdarna är lantbrukare och hemmansägare. Titlar säger mycket om en sockens näringsliv. Ett annorlunda inslag utgörs av gravstenen över systrarna Laurine och Ester Carlesson och deras väninna Amanda Gustavsson, samtliga tre avlidna på 1930-talet och med titeln ”Kinamissionären”.

Minneslund

-

Byggnader

Vid parkeringen, ett garage samt servicebyggnad med röd panel under tegeltak. Röda garageportar och vita dörrar och fönsterfoder. Församlingshem, gulputsad 1800-tals byggnad under tegeltak med vita detaljer och vit veranda. Gamla prästgården i samma stil och ålder som församlingshemmet, fast prästgårdsbyggnaden är större. Ljusgröna detaljer.

Övrigt

-

Kulturhistorisk bedömning

Liten utpräglad landskyrkogård, starkt präglad av en omläggning 1960. Kyrkans placering på kyrkogårdens norra del är vanlig för medeltida kyrkor. Det inre präglas av strikta rygghäckar och det yttre av kyrkogårdsmuren och en trädkrans som är under förnyring. Kyrkogårdsmuren är ombyggd vid flera tillfällen (se foto s. 10), och ett viktigt inslag i omgärningen är grinden.

Flistad äger sexton äldre gravvårdar från tiden mellan 1600 och 1850. De flesta är uppställda på kyrkogårdens sydmur. En större kalkstenshäll ligger norr om långhuset invid sakristian och två gravbrädor och ett smidesjärnskors förvaras i tornet. Gravbrädorna är enkla trävårdar, vilka bör ha varit den dominerande typen av gravvård före 1800-talets mitt. Mycket få sådana, i motsättning till samtidens kalkstensvårdar, finns bevarade och ännu mer sällan avbildade. De två bevarade gravbrädorna i Flistad är följaktligen mycket kulturhistoriskt värdefulla, då de är mycket sällsynta kvarlevor av ett tidigare allmänt gravskick.

Källor:

Broocman C F. Beskrifning öfver the i Östergötland..... . 1760.

Faksimilutgåva 1993.

Brate E. Östergötlands runinskrifter. Stockholm 1911.

Kulturhistorisk inventering av kyrkor och kyrkomiljöer utförd av Östergötlands länsmuseum.

Kulturmiljövård 6/98. Riksantikvarieämbetet. Stockholm 1989.
Kyrkogårdens gröna kulturarv. Stad&Land. Movium/inst för landskapsplanering.
Sveriges lantbruksuniversitet nr 103/1992.
Ridderstad A. Östergötlands beskrivning. Andra delen. Stockholm 1918.
Tham W. Beskrifning öfver Linköpings län. Förra delen Stockholm 1854. Andra delen
Stockholm 1855.
Theorell A, Wästberg P, Hammarskiöld H (foto). Minnets stigar. En resa bland svenska
kyrkogårdar. 2001.
Wadsjö H (red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919. Theorell A, Wästberg P, Wadsjö H
(red). Kyrkogårdskonst. Stockholm 1919.
Widegren PD. Försök till en ny beskrivning över Östergötland. Första bandet 1817.
Andra bandet 1828. Faksimilutgåva 1993.
Östergötlands läns museums topografiska arkiv.

Muntliga uppgifter –

www.lantmateriet.se. Lantmäterikarta från 1767 och 1836.
www.tema.liu.se/kulturarv/ Östgötabild.

EXEMPEL PÅ GRAVVÅRDAR MED KULTURHISTORISKT INTRESSE

Förklaring till exempellistan

Exempellistan är indelad i två delar. Den första delen som innehåller uppgifter om kyrkogård, kvarter, gravnummer, material, efternamn, hemvist och årtal är en identifikationsdel. Under den andra delen anges en kulturhistorisk notering med uppgift om titel, gravplats och gravvård. Dessutom noteras eventuella skador och andra anmärkningar.

Kvarter: anges endast i de fall då kyrkogården är indelad i kvarter.

Numrering: görs efter gravkartan. Ofta kan det vara svårt att exakt lokalisera gravnumret, då gravbredd kan variera och många gravnummer intill varandra saknar gravvård. Att gravnumren ofta börjar med "0" beror på att datorn ska kunna sortera materialet i rätt ordning. I vissa fall står äldre gravvårdar utan gravnummer bland övriga gravar och då ges de t ex beteckningen "onumr. S om 042". Stenar som står undanställda och bedöms ha ett kulturhistoriskt värde ges nya nummer: "ÖLM 1, ÖLM 2 o s v".

Material: Här anges vårdens material. Beteckningen "granit" används utan närmare specifikation av olika typer. Stenens färg förkortas sv (svart), gr (grå), r (röd), gr/r (grå/röd) osv.

Efternamn: I allmänhet det första efternamnet som står på gravvården.

Hemvist: Det geografiska namn som står på gravvården. Det kan röra sig om bynamn, gårdsnamn eller namnet på en mindre fastighet. I undantagsfall är det namnet på en plats som inte ligger i socknen.

F:a årtal och S:a årtal: anger det tidigaste respektive senaste dödsåret som står på gravvården. Är det endast ett årtal angivet står det i F:a årtal.

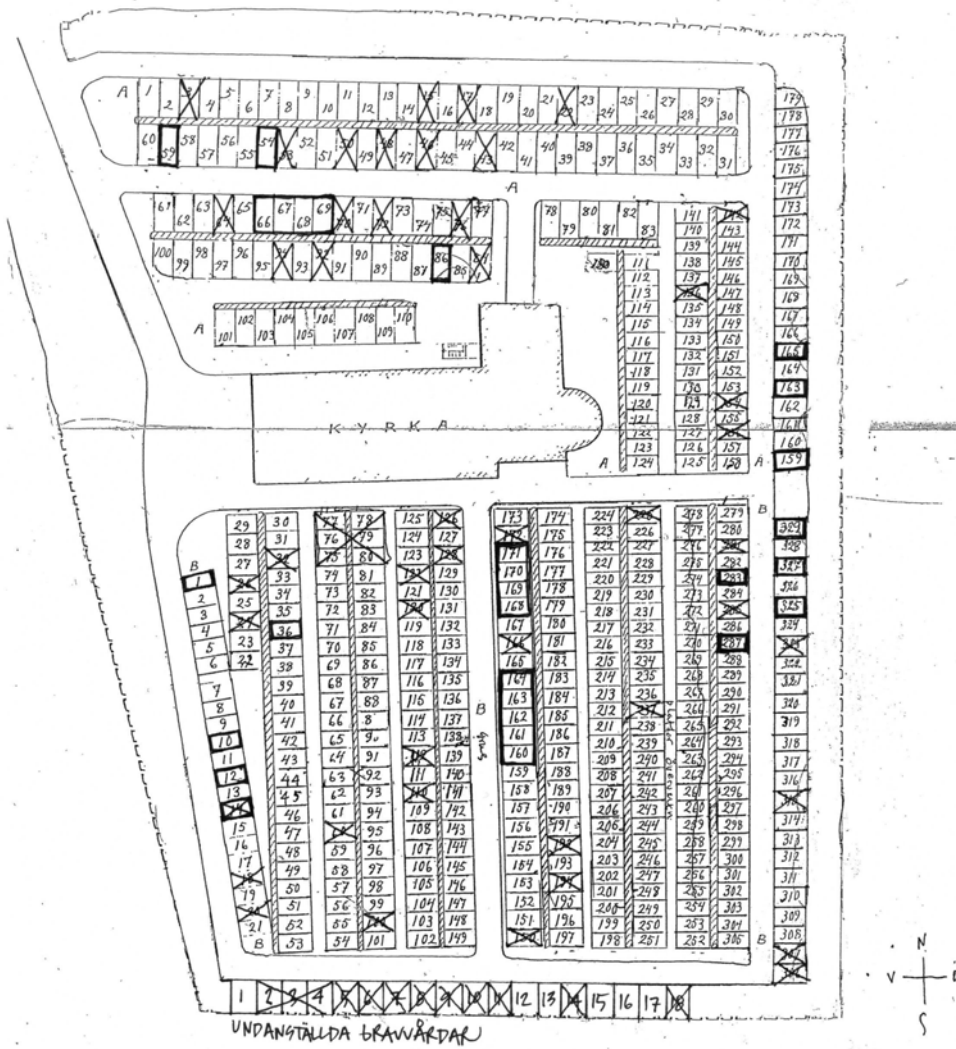
Titel: Samtliga yrkestitlar samt hemmansägare, rusthållare m m. Dessa gravvårdar bedöms ha ett kulturhistoriskt intresse oavsett vårdens ålder.

Gravplats: Gravplatsen är omramad av stenram, häck, järnstaket eller kedja. Själva gravplatsen är i allmänhet täckt med grus men i vissa fall med gräs.

Gravvård: Speciella typer av gravvårdar som t ex gjutjärnskors, träkors, häll, sköld, ålderdomlig sten m m.

Skada: Notering om eventuell skada, t ex rost på en gjutjärnsvård eller på ett järnstaket, sprucken kalkstensvård o dyl. Här noteras även om det är ovanligt mycket lava på framför allt kalkstensvårdarna.

Anmärkning: Här noteras om gravvården har ett lokalthistoriskt eller personhistoriskt intresse eller andra anmärkningar– L1, P1, A1 osv. Detta hänvisar till korta notiser i slutet av exempellistan.

X: EXEMPEL PÅ BRÄVÄRDAR
MED KULTURHISTORISKT INTRESSE
II: STENRAMSBRÄVÄRDAR M. TRÄS

Kartan visar exempel på gravvärdar med kulturhistoriskt intresse.